

ОБОБЩЕНА ИНФОРМАЦИЯ ЗА ИДЕНТИФИЦИРАНИ ПРОБЛЕМИ В УЧЕБНИТЕ ПРОГРАМИ

ЦЕЛ НА ДОКУМЕНТА

Настоящият материал представя в обобщен вид становищата и предложенията за оптимизиране на учебните програми по общообразователни предмети от I до X клас, събрани чрез различни източници до момента.

В този смисъл той не бива да се приема като крайно решение за оптимизиране на учебните програми, а като отправна точка за осъществяване на втория етап от процеса – дефиниране на конкретни предложения за промени в учебните програми, със срок 31.10.2022 г.

В него се очертават само основни идеи за промени, а конкретните предложения, около които са се обединили работните групи, са представени в приложение към материала.

Предложенията за отпадане на теми, очаквани резултати от обучението и нови понятия са направени с оглед **отпадането им** учебната програма за **конкретния клас**, но предстои преценка дали и къде може да бъдат преместени – напр. за придобиване на разширена и/или профилирана подготовка. В този смисъл, макар и в материала за краткост да се говори за отпадане, в допълнителните дискусии следва да се вземе решение по какъв начин учениците да работят с тях.

Тъй като процесът на обсъждане на предложените промени в учебните програми не е финализиран и предстоят още дискусии със специалисти по методика на преподаване на съответните учебни предмети от висши училища, с психолози, както и с образователни експерти от различни организации, настоящият материал **няма за цел да даде решения на идентифицираните към момента проблеми, а да ги посочи.**

УВОД

По своята същност учебната програма е тясно експертен документ, който отразява очакванията за необходимите умения, които да притежават учениците на различна възраст. Тя се създава от специалисти – експерти, учители, методици, психолози, и служи на специалисти – учители, инспектори, автори на учебници.

В някои образователни системи учебните програми са рамкови – задават само очаквани глобални умения в края на етапа и делегират правото и отговорността на учителите да избират не само методите и средствата, но и конкретното учебно съдържание, чрез което да се придобият тези умения. У нас ролята на рамкови учебни програми изпълняват държавните образователни стандарти за общообразователна подготовка, защото задават очакваните ключови компетентности, които учениците да придобият в края на всеки от образователните

етапи.

Учебната програма конкретизира темите, които се изучават в съответния клас, знанията, уменията и отношенията, които се очакват от учениците, новите понятия, които да усвоят и да използват непротиворечиво, препоръчителното разпределение между видовете уроци, както и примерни междупредметни връзки и дейности.

В следващата таблица са отразени годините на влизане в сила на действащите в момента учебни програми по общообразователни учебни предмети от I до X клас:

	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X
БЕЛ	2016-2017	2017-2018	2018-2019	2019-2020	2016-2017	2017-2018	2018-2019	2017-2018	2018-2019	2019-2020
ЧЕ		2017-2018	2018-2019	2019-2020	2016-2017	2017-2018	2018-2019	2017-2018	2018-2019	2019-2020
М	2016-2017	2017-2018	2018-2019	2019-2020	2021-2022	2017-2018 (2022-2023)	2018-2019 2023-2024	2017-2018	2018-2019	2019-2020
Инф.								2017-2018		
ИТ						2017-2018	2018-2019	2017-2018	2018-2019	2019-2020
КМ			2018-2019	2019-2020						
КМИТ					2021-2022	2022-2023	2023-2024			
ЧО			2018-2019	2019-2020						
ИЦ						2017-2018	2018-2019	2017-2018	2018-2019	2019-2020
ГИ					2021-2022	2017-2018 (2022-2023)	2018-2019	2017-2018	2018-2019	2019-2020
Ф								2017-2018	2018-2019	2019-2020
Р	2016-2017	2017-2018								
ЧП			2018-2019	2019-2020	2016-2017	2017-2018				
БЗО							2018-2019 (2023-2024)	2017-2018	2018-2019	2019-2020
ФА							2018-2019 (2023-2024)	2017-2018	2018-2019	2019-2020
ХООС							2018-2019 (2023-2024)	2017-2018	2018-2019	2019-2020
Муз.	2016-2017	2017-2018	2018-2019	2019-2020	2016-2017	2017-2018	2018-2019	2017-2018	2018-2019	2019-2020
ИИ	2016-2017	2017-2018	2018-2019	2019-2020	2016-2017	2017-2018	2018-2019	2017-2018	2018-2019	2019-2020
ТП	2016-2017	2017-2018	2018-2019	2019-2020	2016-2017	2017-2018	2018-2019	2017-2018	2018-2019	
ФВС	2016-2017	2017-2018	2018-2019	2019-2020	2016-2017	2017-2018	2018-2019	2017-2018	2018-2019	2019-2020

Таблицата показва, че прилагането на нови учебни програми става постъпателно за класовете в етапа. В този смисъл към преглед и актуализация може да се пристъпи едва след влизане в сила на учебните програми за всички класове в определен етап на образование и след достатъчно време за очертаване на тенденции. Най-рано приключилият цикъл на прилагане на утвърдените след приемане на Закона за предучилищното и училищното образование учебни програми е в прогимназиалния етап, затова през 2020 г. е осъществен преглед на тези програми и от учебната 2021 – 2022 г. постъпателно влизат нови учебни програми по *компютърно моделиране и информационни технологии* и изменени учебни програми по *математика, география и икономика, физика и астрономия, химия и опазване на околната среда и биология и здравно образование*.

На този фон иницирианият в началото на 2022 г. цялостен преглед на приложимостта на новите учебни програми по общообразователните учебни предмети от I до X клас е навременен и обоснован, идва като надграждане и продължение на вече направеното и въз

основа на него ще се търси подходящ алгоритъм за постоянната им и гъвкава актуализация при необходимост.

Той включва данни и анализи от следните източници:

- Анкети за учителите върху учебните програми по общообразователни учебни предмети от I до X клас;
- Работни карти със становищата на участниците в работни групи за преглед на програмите;
- Анкети за мнението на учениците за обучението по различните учебни предмети;
- Професионално социологическо проучване на мнението на родители и ученици за изучаваното от I до X клас учебно съдържание, осъществено от *Галъп интернешънъл Болкан*;
- Анализи от изследване на постигането на очаквани резултати в учебните програми по отделни учебни предмети;
- Наблюдения върху постижимостта на очакваните резултати на изпитите от националните външни оценявания.

АНКЕТИ ЗА УЧИТЕЛИТЕ ВЪРХУ УЧЕБНИТЕ ПРОГРАМИ ПО ОБЩООБРАЗОВАТЕЛНИ ПРЕДМЕТИ

За целите на предприятията цялостен преглед бяха разработени **121 анкети**, всяка от които е специфична за отделната учебна програма и е предназначена за попълване от преподаващите предмета учители. Общият брой на попълванията наброяват 17817 и се разпределят по предмети, както следва:

Както се вижда от графиката, всички предмети са представени, а разпределението като цяло следва дела на учителите, преподаващи съответния учебен предмет, и резултатите от анкетите може да се приемат като представителни.

Анкети за учебните програми по *физическо възпитание и спорт* бяха разработени само за I – IV клас поради спецификата на преподаване в етапа от един учител, а по *чужд език* -

само за класовете V – VII клас с цел да се прецени ефектът от редуцирането на общия брой часове по предмета с последните изменения в рамковите учебни планове. В първия гимназиален етап, в съответствие с изискванията на Закона за предучилищното и училищното образование, учебните програми по *чужд език* са разработени по нива при следване на Общата европейска езикова рамка и са единни за всеки от чуждите езици, ето защо към момента не са обект на преглед.

Като цяло анкетиранияте учители оценяват програмите като добре структурирани и работещи. Повечето са на мнение, че предложеното в учебната програма **препоръчително разпределение на часовете за видове дейности по съответния предмет (преподаване на нов материал, упражнения, изпитвания и др.), е оптимално.** Като основен проблем посочват структурирането на учебното съдържание в отделните тематични единици и високия академичен стил в някои от уроците в учебниците в първия гимназиален етап.

Анкетите показват, че **най-сериозни предизвикателства за учителите са новите моменти в учебните програми**, напр. въвеждането на елементи от областта на статистиката, вероятностите, финансова грамотност, които изискват повече усилия, прилагане на нови подходи, осъвременяване на преподаването.

Участвалите в анкетите учители правят и **конкретни предложения** за промени в учебните програми **по посока на отпадане от съответния клас и преместване в разширената подготовка или в друг клас или етап на теми, очаквани резултати от обучението и нови понятия.** Тези предложения са предоставени на сформиранияте със заповед на министъра работни групи от учители, обсъдени са и онези от тях, които са консенсусни и работещи, са намерили отражение в приложението и във финалните доклади по отделните учебни предмети. Те ще бъдат посочени в частта от материала, касаеща становището на работните групи.

Следващата графика представя обобщено посочените от учителите основни затруднения при ефективно прилагане на учебните програми. Към тях може да се добави и невъзможността за делене по групи, която не е зададена като възможен отговор в анкетата, но се появява като свободно посочване от страна на учителите.

Графиката показва, че като най-сериозна пречка за ефективното прилагане на учебните програми учителите посочват **липсата на достатъчно дидактически материали** (35,4%), в т. ч. образователни ресурси, интерактивни модули, симулации на процеси и др., създаването на които са приоритет на Министерството и към които се работи интензивно, вкл. и с европейски средства. Близко 30 % от анкетираните посочват като пречка **липсата на условия**, като това особено остро се отбелязва по физическо възпитание и спорт, в прогимназиалния етап – и по технологии и предприемачество и изкуствата, а в първи гимназиален – и по природните науки. Това е доказателство, че политиките, насочени към подкрепа на STEM обучението са правилни, но е необходимо допълване и разширяване.

Свободните коментари в анкетите показват, че **често се смесват учебни програми и учебници**, в т.ч. и от учителите. Редица проблеми, отнасящи се до статии в отделни учебници, се пренасят директно върху учебните програми и се коментира, че те са неразбираеми, изобилстват с много факти и данни и са написани на език, неподходящ за възрастта на учениците, без да се отчита, че в учебните програми факти и данни няма, че там са посочени резултатите, които следва да се постигнат от учениците, а решенията за обема, методите, изказа са на съответния авторски колектив на учебника.

Отговорите в анкетите очертават и друг съществен момент – **учебните програми не се използват достатъчно пълноценно при планиране на работата на учителите**, което на фона на отпадането на задължителните изисквания за разработване на годишно тематично разпределение от учителя води нерядко до стриктно следване на избрания учебник, в т.ч. на принципа урочна единица = учебен час, а оттам и усещането за претовареност, за пренебрегване по учебния материал, за недостиг на часове за упражнения и за искане на повече часове по част от предметите и от част от учителите.

Най-сериозният проблем според учителите е **недостатъкът на хорариум часове по някои предмети, което не позволява упражнение и практическо прилагане на наученото**. Коментари в тази посока има по всички предмети, в т.ч. и по предмети, които не се изучават от всички ученици – напр. оптимизирането на учебните програми по информатика е изрично обвързано с настояване на учителите за увеличаване на часовете по предмета и в IX, и в X клас в рамките на задължителните учебни часове. Следва обаче да се има предвид, че увеличаването на броя часове по един предмет може да стане чрез увеличаване на учебното време и/или чрез намаляване на часовете по друг предмет и че работещият начин за отваряне на повече време за упражнения, екипна работа и работа по проекти е не чрез повече часове, а чрез оптимално планиране на работата на учителя при отчитане на възможностите и интересите на учениците.

СТАНОВИЩА НА РАБОТНИТЕ ГРУПИ ЗА ПРЕГЛЕД НА ПРОГРАМИТЕ

Наред с проучването на мнението на учителите в системата чрез анкети, със заповеди на министъра на образованието и науката бяха създадени работни групи от **210** учители, предложени от социалните партньори – синдикати и работодатели, които бяха натоварени със задачата в индивидуални работни карти да представят своето становище за приложимостта и ефективността на учебните програми по предмета в съответния етап от образование и след запознаване с обобщените резултати от анкетите на учителите да излязат с обобщен доклад за необходимостта от актуализиране на съответните учебни програми и с предварителни предложения за промени.

В настоящия материал се посочват някои примери за оптимизиране на учебното съдържание, около които са се обединили работните групи. Тези примери се отнасят до темите, очакваните резултати и понятията, които, по мнение на учителите в работните групи, може да отпаднат от съответната учебна програма или да се преместят в друг клас. Изчерпателното им отразяване е в приложението към материала.

Важно е да се отбележи, че всяко предложение за отпадане или преместване на конкретна тема води до отпадане съответно до преместване и на свързаните с нея очаквани резултати и понятия. В този смисъл в материала се посочва само темата, а в приложението – и останалите елементи. И още нещо, предложенията на учителите за отпадане на теми или на очаквани резултати по правило е свързано с предложение за включването им в разширената и/или в профилираната подготовка.

Предложенията за оптимизиране **в началния етап**, където се поставят основите на базовата грамотност и се изграждат обобщени понятия за обществото и света и за тяхната взаимосвързаност и функциониране, са сравнително малко. Като цяло изучаваното учебно съдържание в този етап е традиционно и учебните програми в този етап са оценени от участващите в прегледа учители с най-високата степен 5, а включените в тях теми са определени като важни и с лека до средна степен на трудност.

Отделни предложения за отпадане на теми има по *музика* – напр. *Метрум* и *Тоновите трайности*, а за преместване в следващ клас по *музика* – напр. *Мелодическо движение*, и по *компютърно моделиране* – напр. *Построяване на разклонен алгоритъм по дадено задание*. Предлага се отпадане на редица специфични понятия от учебната програма по *физическо възпитание и спорт* – напр. *темп, команда, противодействие, притегляне, ориентир, престрояване, гръбен кроул* и др. Някои анкетираните учители предлагат изучаването на личности и събития от българската история в началния етап да приключи до Освобождението.

Не са много и предложенията за оптимизиране на учебните програми в **прогимназиалния етап**. Доколкото преходът от началния към прогимназиалния етап е един от най-трудните, обяснение може да бъде вече осъщественият преглед и внесените помени в учебните програми по *математика* и по природни науки, както и по *география и икономика* в V и в VI клас, които влизат в сила постъпателно от учебната 2021 – 2022 г. в V клас, през 2022 – 2023 г. в VI клас и през 2023 – 2024 г. в VII клас. Наред с олекотяването на учебното съдържание по *математика* и по *география и икономика* в прогимназиалния етап беше увеличен и общият брой часове. В този смисъл предложенията на учителите за увеличаване на учебните часове по математика са вече частично осъществени в рамките на възможностите на учебния план към 2020 г.

Обстоятелството, че независимо от вече осъщественото оптимизиране работните групи правят допълнителни предложения за промени по *математика, география и икономика* и *биология и здравно образование*, показва, че учебното съдържание по тези предмети се нуждае от допълнителни промени. Предложения за промени има и по *български език и литература* (основно в частта български език), предмет, който не беше в обектива на промените през 2020 г. Една година след въвеждане на новия учебен предмет *компютърно моделиране и информационни технологии* в V клас се отправят и предложения за отказ от въвеждане на умения за програмиране и моделиране и връщане към информационни технологии, което поставя на преден план необходимостта от продължаваща квалификация на учителите по предмета, наред с нуждата от подкрепящи методически материали.

Предложените промени в учебни програми в класовете от V до VII може да се групират по следния начин:

- **Отпадане на конкретни теми**, което би предоставило учебно време за повече упражнения – напр. *Преминаване от език с блоково програмиране към скриптов текстов език, Основни типове данни в скриптов текстов език за програмиране, Приложение на циклични конструкции* и др. (КМИТ). По-съществена концептуална промяна в VII клас е предложението по *география и икономика* темата *Балкански полуостров* да се изучава като част от темата *Европа*. **За преместване на теми** и свързаните с тях очаквани резултати и понятия в следващ клас с цел отчитане на възрастовите особености на учениците – напр. *Създаване и използване на собствени блокове или подпрограми* (КМИТ), *Време на глагола. Нелични глаголни форми (причастия)*. *Неизменяеми части на речта. Наречие. Предлог* (БЕЛ).
- **Отпадане на отделни очаквани резултати**, тъй като тези умения се придобиват интегративно в хода на обучението и не е необходимо да бъдат изрично посочени като задължителни в учебната програма – напр. *Построява успоредник, Построява триъгълник по дадени три страни, по дадени две страни и ъгъл между тях или по дадени страни и два*

прилежащи ъгъла (М), Ориентира се с помощта на компас, Изчислява средна гъстота на населението (ГИ), Описва и илюстрира с примери биоразнообразието и основните категории защитени природни обекти в България, Разчита схеми таблици, графики, диаграми, свързани с устойчивото развитие и здравословния начин на живот (БЗО), Прави морфеман анализ, Разпознава основната форма и спрежението на глагола (БЕЛ).

- **Преместване на отделни очаквани резултати** и свързани с тях понятия в по-горен клас с цел по-ефективно осъществяване на междупредметни връзки – напр. *Изчислява проста лихва, Знае понятието случайно събитие на най-просто ниво (монета, зарче), Пресмята вероятност на случайно събитие на най-просто ниво (М); Определя географски координати по глобус и по карта, Изчислява действителни разстояния с помощта на числения мащаб (ГИ); Създава и използва собствени блокове или подпрограми (КМИТ) или преместване на понятия* в по-горен клас – напр. *градусна мрежа, географска ширина, числен мащаб (ГИ).*
- **Отпадане на понятия** – напр. *полуравнина, контур на полуравнина, стандартен запис на число, подмножество (М).*

Работните групи препоръчват часовете по *компютърно моделиране и информационни технологии* да се използват за създаване на динамични компютърни модели по други учебни предмети и/или STEM проекти (с помощта на програмируеми сензорни устройства), което е знак за осъзнаване на необходимостта от интегрирани умения, макар и препоръката да не се отнася до учебните програми, а до автономията на учителя да избира методи и средства.

И в **първи гимназиален етап** предложенията на работните групи засягат същите учебни предмети, както и в прогимназиалния етап – *математика, география и икономика, биология и здравно образование, български език и литература*, и това е обяснимо – част от предложените за преместване между етапите теми, очаквани резултати и понятия следва да намерят място в учебните програми в класовете VIII – X клас.

Пътищата за оптимизиране на учебното съдържание и в този етап според работните групи са същите – олекотяване се търси по-рядко през отпадане на теми, очаквани резултати и понятия, и по-често през разместването им между класовете. Ето някои примери за предложени промени:

- **Отпадане на теми** – напр. *Еднаквости в равнината, Осева симетрия, ротация, централна симетрия, трансляция (М), Речево поведение при участие в диалог и дискусия, Делово писмо (БЕЛ).* Учителите по *информатика* са категорични, че учебната програма има нужда от оптимизиране, учебното съдържание изисква по-голям брой часове за нови знания и упражнения от заложен хорариум и затова настояват за включване на предмета за изучаване в задължителните часове и в IX и X клас.
- **Преместване на теми** в друг клас – напр. *Основни комбинаторни понятия, Класическа*

вероятност, Елементи на стереометрията (М), Резюме, (БЕЛ). По БЕЛ се предлага размяна на материал между някои класове, напр. сваляне на някои по-леки за усвояване теми като *Текстът като смислово и езиково единство, Активна и пасивна лексика, Пароними* в прогимназиалния етап (на мястото на други теми, които отпадат оттам) и сваляне в по-долен клас на част от темата *Българската литература от периода от Освобождението до Първата световна война – I.1. „Епопея на забравените“ („Левски“) (Ив. Вазов) I.2. Из „Под игото“: главите „Гост“, „Новата молитва на Марка“, „Пиянство на един народ“ (Ив. Вазов).* По БЕЛ се правят предложения за промени и по посока на изучаване на части от класически литературни произведения като алтернативни или олекотяване на учебните програми чрез съобразяване на очаквания резултат с възрастовите характеристики и житейския опит на учениците – напр. формулиране на теза и антитеза и на аргументи и контрааргументи към изведената теза/антитеза/ вместо създаване на есе по морален проблем в VIII клас.

- **Отпадане на конкретни очаквани резултати** – напр. *Изчертава модел на системата Земя, Изработва схема на общата атмосферна циркулация (ГИ), Описва етапите на психосексуалното развитие на личността, Оценява ролята на висшата нервна дейност, Дефинира амитоza, Дискутира проблеми, свързани с расовата принадлежност (БЗО), Разпознава тропи и фигури и обяснява функциите им, Различава проявления на характерни черти на реализма и на символизма (БЕЛ).*

- **Отпадане на понятия** с цел избягване на фокуса върху възпроизвеждането на определенията им в хода на обучението – *кредит, рента, (М), президент, високоразвити страни, развиващи се страни, вътрешноконтинентална държава, енергийна ефективност, алтернативни енергийни източници, Европейски парламент, Европейска комисия, Съвет на Европейския съюз, Европейски съд и НАФТА, произход на релеф, произход на полезни изкопаеми (ГИ), вяра, спасение (философия) или защото по преценка на учителите понятията са твърде специфични – напр. *квартил, размах (М), Северноевропейска флористична област, Палеоарктична фаунистична област (Европейско-сибирска, Средиземноморска подобласт), Ирано-Туранска фаунистична област, морфохидрографска скица и агротехнически мероприятия (ГИ), агиография, апология, пространно житие (БЕЛ).**

В редки случаи се появяват предложения и за **нови очаквани резултати** – напр. по *география и икономика* в IX клас – да се добави очакван резултат *Коментира „кръговата икономика“ като тенденция в развитието на световното стопанство.* По *география и икономика* работните групи излагат нова визия на обучението по глобални теми *„Регионална география на света“ (IX клас) и „Региони в България“ (X клас), свързана с развитие на уменията и увеличаване на часовете за дейност.*

Общите препоръки на учителите са насочени към ограничаването на репродуциране на понятия в хода на обучението и оценяването и акцент върху практическа приложимост на наученото, което в голямата си степен зависи точно от тях самите.

Работните групи открояват необходимостта от по-широко използване на междупредметни връзки, напр. по *физика и астрономия с математика* – при графично представяне на зависимост между величини; работа с калкулатор, *география и икономика* – изучаваните топлинни явления могат да послужат като основа за проектно-базирано обучение, интегрирано между предметите, например на тема „Климат“.

АНКЕТИ ЗА МНЕНИЕТО НА УЧЕНИЦИТЕ ЗА ОБУЧЕНИЕТО ПО РАЗЛИЧНИТЕ УЧЕБНИ ПРЕДМЕТИ

В процеса на настоящия преглед с цел изясняване на специфичните затруднения за учениците Министерството на образованието и науката потърси и тяхното мнение. На доброволен принцип и анонимно чрез попълване на електронни анкети се включиха 5200 деца. Част от тях – 2184 ученици, бяха достигнати чрез директна кореспонденция с ученическите съвети в училищата, а 3016 ученици – със съдействието на Националния съвет на децата към Държавната агенция за закрила на детето.

В анкетите учениците споделиха мнението си за степента на трудност, необходимостта и смисъла от придобитото знание, практическата приложимост и методите на преподаване по всеки учебен предмет. Макар и да не са насочени пряко към оценка на учебните програми, анкетите дават полезна информация за трудностите и проблемите, които срещат учениците в училище и част от които може да се решат през учебните програми, напр. липсващи междупредметни връзки.

Сред най-лесните и приятни предмети учениците в прогимназиалния етап **посочват изкуствата, технологии и предприемачество, компютърно моделиране и информационни технологии.** Смеслено според тях е изучаването на *човекът и природата* и независимо че определят за най-сложна *математиката*, те смятат, че тя развива мисленето. Затруднява ги преходът между изучаването на *човекът и обществото* в началния етап и обособяването на два отделни учебни предмета – *география и икономика* и *история и цивилизации*, и между изучаването на *човекът и природата* и обособяването на три отделни учебни предмета – *биология и здравно образование, химия и опазване на околна среда* и *физика и астрономия* в последния клас от основното образование. И макар и да виждат междупредметните връзки, акцентират върху по-добър синхрона при изучаването на тези учебни предмети. Инвестициите в създаване на STEM кабинети, проектното обучение и работата в групи биха помогнали за преодоляване на тези трудности.

Учениците в средната степен масово **не осъзнават практическата полза от знанията**, особено по *математика, български език и литература, биология и здравно образование и физика и астрономия*. Те намират за важни и полезни учебните предмети *география и икономика, философия и чужди езици*. Настояването им е **материалът да бъде разглеждан чрез практически примери и реални житейски ситуации, необходимо им е и повече време за упражнения**, особено по *математика*.

Като цяло учениците оценяват опитите на своите учители да представят учебния материал по разнообразен начин, за да бъде възприет, признават, че изпитванията по правило следват ученото в час, но отчитат като сериозен дефицит недостатъчното време за разбиране и затвърждаване на новите знания. По признание на самите ученици, **рядко са ангажирани в проектни дейности** по предмети с голям брой часове като *български език и литература и математика*, а по останалите предмети **екипната работа и работата по проекти е спорадична и рядко се осъществява интердисциплинарно**.

СОЦИОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА МНЕНИЕТО НА РОДИТЕЛИ И УЧЕНИЦИ

За отчитане на мнението на родители и техните деца за изучаваното учебно съдържание Министерството на образованието и науката възложи и социологическо проучване. То беше осъществено от *Галъп интернешънъл Болкан*, като изследването е национално представително и включва 464 интервюта на родители и 465 интервюта на ученици от I до X клас. Изводите са достатъчно богати да се използват за разработване на различни политики, свързани с образованието, но за целите на настоящия материал се представят само онези, които имат отношение към учебните програми.

Участниците в изследването потвърдиха мненията, получени и по другите канали за събиране на информация – **математика е най-трудният предмет в почти всички класове**, и според родители, и според ученици, и като причина се сочи **обемът на изучаваното съдържание, липса на достатъчно време за упражнения**, твърде сложният изказ в учебниците, който не е съобразен с възрастта на учениците (макар и последното да не е свързано с учебните програми и да показва честото смесване на учебник и учебна програма, то се появява настойчиво и не може да се пренебрегне). **В началния етап** към групата на трудните предмети се добавят ***човекът и обществото и човекът и природата***.

Малко над половината от анкетираните родители признават, че децата им имат затруднения по един или повече предмети. Най-голямата част от тях – 37%, определят онлайн обучението като основна причина за трудностите на детето. Почти 33% обвиняват учителите, че преподават зле. Близко 28% смятат езика в учебниците за неясен. Толкова са и тези, според които материалът е прекалено обемен.

В допълнение малките ученици споделят, че ги затрудняват главно текстовите и логическите задачи, оплакват се от прекалено дългите уроци и настояват за повече примери и обяснения. Проблемът се задълбочава в прогимназиалния етап. Там вече 57,6% от учениците заявяват, че част от учебниците са написани сложно и неразбираемо.

Много ученици V – VII клас се оплакват от учебниците по *история и цивилизации* и определят учебното съдържание по *география и икономика* като трудно за разбиране, с много сложни нови термини и твърде многото информация, която трябва да се помни наизуст.

Гимназистите недоволстват от твърде **големия обем от информация, който според тях е излишен и затруднява ученето и определянето на най-важното**. Много от запитаните ученици искат учебници на по-достъпен език, повече време за упражнения и по-интерактивно преподаване на материала – с повече илюстрации, графики и примери.

ИЗСЛЕДВАНИЯ НА ПОСТИГАНЕТО НА ОЧАКВАНИ РЕЗУЛТАТИ В УЧЕБНИ ПРОГРАМИ ПО ОТДЕЛНИ УЧЕБНИ ПРЕДМЕТИ

Сериозен източник при предприемане на стъпки за промяна в учебни програми навсякъде по света е провеждането на изследвания с представителни извадки от ученици. Затова още с влизането в сила на новите учебни програми бяха инициирани изследвания върху постижимостта на заложените в отделни учебни програми резултати от обучението, които Центърът за оценяване в предучилищното и училищното образование осъществи в периода 2018 – 2020 г.

Изследванията бяха насочени към степента на придобиване на ключови умения по *история и цивилизации* и *география и икономика* в прогимназиалния етап и по *природни науки* в първия гимназиален етап. Изборът на предмети е мотивиран, от една страна, от факта, че в прогимназиалния етап на образование беше приложена нова концепция за изучаване на *история и цивилизации* (връщане към хронологичното изучаване на историята), по-тясно обвързване на изучаването на обществените науки, изкуствата и литературата и по-силен акцент върху националната история, география и литература в последния от класовете в етапа, а от друга страна, че с края на задължителното образование приключва обучението по природни науки, придобитите умения по които са обект на изследване от PISA и формират т.нар. научна грамотност. Така, в комбинация с националните външни оценявания по *БЕЛ, математика, чужд език и информационни технологии* се очертава общата картина за постижимостта на учебните програми по базовите учебни предмети.

Настоящият материал не представя изследванията в детайли, а се фокусира само върху наблюденията и изводите, които имат отношение към оптимизиране на учебните програми.

Именно в резултат на тези изследвания с различни випуски върху постижимостта на очакваните резултати, заложен в учебната програма за V клас по *география и икономия*, се предприеха стъпки за оптимизирането ѝ, което доведе до преразпределение на отделни теми в класовете в рамките на етапа. И доколкото това преразпределение засегна главно V и VI клас, съвсем естествено е акцентът в предлаганите от сегашните работни групи промени по предмета да се фокусират върху VII клас и следващите.

Изследванията по *география и икономика* откриват **дефицити по посока на отделни основни умения** – четене условни знаци на карта, изчисляване разстояния, разпознаване способности за картографиране, изчисляване на разстояния с помощта на числения мащаб, изчисляване на средната гъстота на населението, обясняване на факторите и елементите на климата, групиране на държавите по площ, географско положение, брой на населението и форма на управление. Затова и част от посочените резултати от обучението са предложени от работните групи за преместване в следващ клас, когато са придобити нужните математически умения.

По *история и цивилизации* беше осъществено панелно изследване с представителна извадка от едни и същи ученици в три поредни години – 2018, 2019 и 2020 г., и целта беше да се провери постижимостта на заложените в учебните програми очаквани резултати при новото хронологично разполагане на изучаването на предмета в годините.

В изведените препоръки ясно е заявено, че заложените умения и ключови компетентности в учебните програми по *история и цивилизации* в прогимназиалния етап са постижими за учениците **и не се нуждаят от промяна**. Проверяваните умения и ключови компетентности – извличане на информация от изображение, ориентиране в историческото време и по карта, извличане информация от схема и развиване на функционалната грамотност, са постижими за изследваните ученици. Синхронизирането на учебните програми по *история и цивилизации* с тези по *български език и литература* и *изобразително изкуство*, води до висока степен на формиране на определените ключови компетентности.

Прави впечатление, че и през изследванията излизат същите проблеми, посочени в проведеното през настоящата учебна година допитване до учителите – липсата на допълнителни материали (работни листове, помагала, атласи и др.), необходимостта от квалификационни курсове за учителите за работа с електронни учебници, за иновативни методи на преподаване, за развиване на функционалната грамотност на учениците, за оценяване на постиженията на учениците съгласно изискванията на учебната програма, за разработването на тестове за текущ контрол, подчинени на предварително изготвена от тях тест-спецификация.

Изследванията по *природни науки* се проведеха в три поредни години – 2018 г., 2019 г. и 2020 г. и бяха фокусирани върху уменията, придобити в резултат на обучението на ученици

в класовете от първия гимназиален етап. Резултатите от тях са от особена полза при настоящото обсъждане на промени в учебните програми по общообразователните предмети.

И по трите изследвани предмета се очертават **отделни области на компетентности, които затрудняват и силните, и слабите ученици** и върху които следва да се насочи вниманието на специалистите по предмета за преценка на причините за натрупаните дефицити и ефективни мерки за преодоляването им.

Такива са напр. по *химия и опазване на околната среда* уменията да съставят по правила химични формули на оксиди, основни и амфотерни хидроксиди и соли; да образуват наименования по дадено означение; да оценяват значението на изучени вещества за практиката и тяхното влияние върху околната среда и здравето на човека; да използват данни от проведен химичен експеримент за изследване на свойства на разредена сярна киселина (взаимодействие с цинк, с меден или калциев оксид, с натриева или калциева основа) за изводи и заключения; да извличат и оценяват информация от различни източници, свързана с използване на природните ресурси и със замърсяването на околната среда, и да изразяват мнение за решаване на екологични проблеми.

По *биология и здравно образование* сериозно препятствие се оказва умението да се използва и обработва (при дадена цел) информация от различни източници за анализ на конкретни ситуации и избор на решение, да се използват правилно термините за означаване на равнища на организация на многоклетъчния организъм, структури и процеси при многоклетъчния организъм, както и за прилагане на методи за изследване на структури и процеси при многоклетъчните организми.

По *физика и астрономия* са установени както дефицити, свързани с изучаване на конкретно учебно съдържание, напр. в VIII клас – формулиране и прилагане на принципите на механиката за обяснение на механични явления, така и ключови и общи – умения за извършване на наблюдения и опити за проверяване на физични закономерности и правене на изводи за достоверността им, разчитане и анализ на графики и чертане на схеми, неумение за трансформиране на информация от един вид в друг.

Изследванията отправят препоръки за реализиране на подкрепящи политики по отношение на установения проблем с разбирането на физическия смисъл на законите и тяхната интерпретация, което може да доведе до сериозни затруднения при формирането на научна грамотност у учениците. Физическият смисъл на законите и тяхната интерпретация е пряко свързано с провежданите на уроци за практическа дейност, свързани с наличието на необходимата материална база и дидактически материали.

Наред с това от ключово значение са и умения, насочени към високите когнитивни равнища – оценка на въздействието на някои вещества върху жизнените процеси, здравето на

човека и околната среда, свързването на практическото приложение на метали и сплави с техни физични и химични свойства, спазването на правила за безопасна работа, което изисква акцент върху овладяването им, което по мнението на учителите изисква повече часове за упражнения.

РЕЗУЛТАТИ ОТ НАЦИОНАЛНИТЕ ВЪНШНИ ОЦЕНЯВАНИЯ

Националните външни оценявания по *български език и литература* и по *математика*, провеждани ежегодно в края на IV, на VII и на X клас, дават ценна информация за придобити резултати от обучението в края на съответния етапи, и заедно с изпитите по желание по *чужд език* и по *информационни технологии* очертават общата картина за постижимостта на учебните програми по базовите учебни предмети, както и на заложените в тях ключови компетентности по роден език, умения за общуване, дигитални умения, математика и природни науки. С тях обаче **не може да се оценят изцяло и всички заложените в учебните програми теми, очаквани резултати от обучението и понятия, тъй като, от една страна, диагностичните инструменти включват ограничен брой въпроси, които да се решат за определено време, от друга, те са насочени към проверка на основни, значими умения, и от трета, част от компетентностите – напр. отношенията, в учебната програма трудно се поддават на измерване и оценка.**

Националното външно оценяване в края на **IV клас** за учениците, обучавани по новите учебни програми, е проведено **два пъти – през 2021 и през 2022 г.** Резултатите на учениците движат в диапазона *добър* по *математика* и *много добър* по *български език и литература* и като цяло **изучаваното учебно съдържание по двата основни предмета за начален етап е овладяно.**

Изпитът от националното външно оценяване по *български език и литература* включва диктовка, въпроси с избираем и със свободен отговор и творческа задача. От резултатите за постижимостта по критериите от диктовката през настоящата 2022 г. може да се заключи, че уменията, които в учебните програми се надграждат последователно във всички класове, са придобити от повечето ученици, и обратното – учебно съдържание, заложено само в определен клас (напр. правопис на сложни думи или на степенувани прилагателни, разпознаване на антоними или жанровата специфика на текст) не е отработено добре. Недостатъчна е работата за затвърдяване на базисни умения за писане, формирането на които започва от I клас, в т.ч. и за четливо писане, критерий, който не е постигнат от 15,8% от учениците.

Резултатите от задачите с избираем отговор показват, че около 90% от учениците притежават езикови умения, свързани с уместна употреба на представки, съгласуване на прилагателни и съществителни имена, извличане на конкретна информация от текст. Данните за изпълнението на творческата задача сочат, че преобладаващата част от четвъртокласниците

могат да създават собствен текст, като използват зрителни опори и ключови думи, но за една голяма група ученици езиковата грамотност е в риск.

Изпитът от националното външно оценяване по *математика* показва, че в края на началния етап учениците са усвоили в голяма степен уменията за четене, писане, сравняване и подреждане на естествените числа, за прилагане на алгоритмите за събиране, изваждане, умножение и деление, за намиране на неизвестно число и пресмятане на числови изрази, познават основни мерни единици като километър и килограм, видове ъгли, основни геометрични фигури. В същото време се затрудняват да разпознаят равнобедрени триъгълници, когато са включени в друга фигура, трудно се ориентират да намерят обиколката на геометрични фигури, разположени в квадратна мрежа, да разберат връзката с производните на мерната единица „декар“, която е абстрактно за тях понятие.

В заключение, освен традиционно придобиваните знания, свързани с начално омотряване, резултатите от НВО в края на IV клас показват, че учениците все по-уверено демонстрират някои ключови умения – за четене с разбиране, за аргументиране на отговор, за създаване на текст, за прилагане на алгоритмите за събиране, изваждане, умножение и деление, за разпознаване на части от цяло - половина, третинка, четвъртинка и десетинка, за извличане на информация от схеми и таблици и пр.

Новите елементи на учебните програми, насочени към интеграция на знанията и прилагане на наученото в нова ситуация, обаче са предизвикателство за много от четвъртокласниците. **Най-често затрудненията са свързани със задачи, които изискват логическо и пространственото мислене, извличане, тълкуване и обяснение на информация от различни източници,** но пътят за преодоляването им не е по посока на олекотяване на програмите, а отваряне на време за работа именно върху тези умения.

През национално външно оценяване в края на **VII клас** до момента са измерени умения на четири випуска ученици (2019 г. – 2022 г.), обучавани по новите учебни програми. Като цяло може да се обобщи, че резултатите в годините са съизмерими и показват, че проверяваните компетентности са **постижими за голяма част от учениците и в тези части учебните програми не се нуждаят от промяна.**

Изпитите по *български език и литература* включват задачи от различни видове – с избираем отговор, със свободен отговор и преразказ с дидактическа задача, а по *математика* – задачи с избираем отговор, с кратък свободен отговор и с разширен свободен отговор, изискващи пълна обосновка на решението.

Статистиката за успеваемост по задачи от изпита по български език и литература през 2022 г. показва, че седмокласниците успешно се справят със задачите, насочени към откриване и обработка на информация от отделен текст, но срещат затруднения, когато трябва да

съпоставят информация от двата предложени текста. Над 80% от учениците откриват синоним на дадена дума и определят правилно вида на местоимение, около 65% се ориентират в изучавани творби по отношение на жанр, мотив, герои, образи от изучени литературни творби. 2/3 от седмокласниците обаче не са успели да определят дадено изречение по състав. **Затруднили са ги задачи, които изискват приложение на знания** – замяната на обособено определение с подчинено определително изречение или **поправянето на допуснати грешки** в текст, с което без пропуск са се справили близо 28% от учениците. **Предизвикателство** в годините продължава да представлява и задачата за **разчитане на внушенията в откъс от изучавана творба** – около 40% от учениците не са успели да го направят.

Във връзка със задачата за трансформиращ преразказ данните показват, че половината от учениците са се справили успешно, като този извод се запазва и на ниво отделни критерии - умения за възпроизвеждане на съдържанието на изходния текст, за изпълнение на дидактическата задача, за прилагане на езиковите правила и за графично оформяне на текста.

Данните от НВО по *математика* през 2022 г. показват, че седмокласниците успешно се справят със задачи, които са добре отработени в обучението – пресмятане на числов рационален израз, тъждествено преобразуване на изрази, решаване на линейно уравнение. Близо 2/3 от учениците успешно се справят с пресмятането на класическа вероятност, а повече от половината не срещат затруднения да извличат информация от текст и да моделират с израз. Немалко ученици обаче са се затруднили при извличане на информация от диаграма (39.34%), при определяне на ъгли и намиране на вида им, когато е необходимо да моделират с линейно уравнение (36.27%), при намирането на неизвестна страна на правоъгълен триъгълник при дължини на страните Питагорови тройки числа (36%), при преработването на информацията, свързана с фигури и тела (35%). Задачите със свободен отговор, изискващи разчитане и преработка на информация от диаграма и записване в числов вид или прилагането на основни формули и теореми, свързани със свойствата и характеристиките на правоъгълен и равнобедрен триъгълник са били предизвикателство за всеки двама от трима ученици, а задачите с разширен свободен отговор, са затруднили по-голямата част от седмокласниците.

Основните затруднения на учениците в края на основното образование по *български език и литература* са в областта на **прилагането на отделни книжовни езикови правила, създаването на кратък текст за разчитане на внушенията в изучавана творба, съпоставянето на информация от различни по вид източници, а по математика – разчитането и преработката на информация от диаграма и записването ѝ в числов вид, прилагането умения от областта на финансова грамотност в практически ситуации, съставянето и тълкуването на математически модели, преобразуването на информацията чрез математически методи и алгоритми.**

В две поредни години – 2021 и 2022 г., за първи път е проведено и национално външно оценяване **в края на X клас** за учениците, обучавани по новите учебни програми.

Резултатите и по двата основни предмета – *български език и литература* и *математика*, макар и да не може да се коментират като трайна тенденция, са показателни, от една страна, за правилността на решението на законодателя и за необходимостта от продължаващо провеждане на такова НВО, което да измерва нивото на комплексната грамотност в края на задължителното образование, и от друга, за все още преобладаващото предметно ориентирано обучение в българското училище, насочено предимно към възпроизвеждане на знания, което наред с претовареното учебно съдържание води нерядко до дефицит на ключови умения като **работа с текст, графика, диаграма – извличане на информация, правилното ѝ интерпретиране, осмисляне и оценка, моделиране на реални житейски ситуации.**

В тестовете по *български език и литература* се включват задачи с избираем отговор, със свободен отговор и задача за създаване на текст. Задачите се формулират върху различни видове текст – научен, медиен и художествен, както и прекъснат и непрекъснат, като акцентът е върху проверка не само на умения за търсене и намиране на информация, а и за обобщаване и тълкуване на отделни елементи в текстовете, както и за осмисляне и оценка.

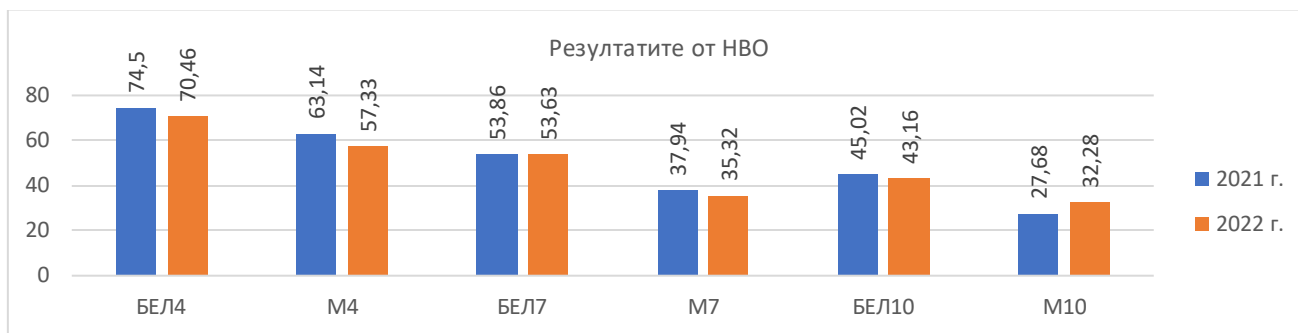
Резултатите показват, че повечето ученици притежават умения за извличане на информация от текстове, за формулиране на аргумент/контрааргумент, но немалко ученици се затрудняват да **изведат и запишат със свои думи примери по проблеми от непознат текст**, (2/3 от десетокласниците), да **формулират теза по тема от всекидневието** (1/3 от учениците) или да **направят резюме на текст с определена комуникативна задача** (около 43%), да **редактират текст** (около 40 %).

Тестовете по *математика* се състоят от задачи с избираем отговор, които изискват приложение на конкретно знание или процедура в стандартна ситуация, и от задачи със свободен отговор, при решаването на които учениците трябва да приложат изучавани математически методи, модели и процедури, като предоставят необходимите аргументи и обосновки чрез използване на математически алгебричен и/или геометричен конструктор.

В областта на *математиката* десетокласниците работят успешно с реални числа, намират стойност на израз и дължина на страна на триъгълник с помощта на аритметична прогресия, но значителен дял от тях срещат затруднения **при тъждествени преобразувания на рационални и ирационални изрази, съдържащи квадратни корени (70%), при решаване на квадратно уравнение (58 %) и на ирационални уравнения без параметър, съдържащи до два радикала (63%), при разчитане на графика на зададена конкретна линейна функция и на квадратна функция (около 70 %), при пресмятане на стойност на**

израз, съдържащ тригонометрични функции (около 60 %). Само 27% (НВО 2021 г.) са демонстрирали умения за използване на тригонометрична функция в решаване на правоъгълен триъгълник и едва 37% от учениците (НВО 2022 г.) – за решаване на произволен триъгълник, прилагайки косинусова теорема. Решението отново може да се търси по посока на осигуряване на време за упражнения, по-добра мотивация на учениците и прилагане на иновативни методи от страна на учителите, насочени към практическото прилагане на наученото.

Обобщените резултати в точки от НВО по двата задължителни предмета в две поредни години може да се представят така:

Диаграмата илюстрира някои основни тенденции, които имат място за коментар при прегледа на учебните програми. На първо място, при всички външни оценявания **резултатите по БЕЛ са по-високи от тези по математика**, което кореспондира със споделеното от учениците в анкетите и в социологическото проучване, че *математика* е най-трудният учебен предмет във всички етапи на обучение, както и със становищата на учителите, които предлагат най-много промени именно в учебните програми по този предмет. На второ място, **колкото по-висок е класът, толкова по-ниски са средните резултати на учениците**, което има отношение към прогресивното натрупване на дефицити и невъзможността за преодоляването им и поради натоварени учебни програми, водещо в крайна сметка до демотивация, а нерядко – и до отпадане от училище.

СЛЕДВАЩИ СЪТЪПКИ

До края на м. август предстои провеждане на дискусии с различни заинтересовани страни в търсене на отговор на редица взаимосвързани въпроси:

- Необходимост от промени в рамковите учебни планове, като се отчитат и евентуалните промени в изискванията на Министерството на здравеопазването за максимална седмична натовареност на учениците, като изрично се отбележи, че евентуалните промени в учебните планове няма да доведат до увеличаване на учебното съдържание в учебните програми;

- График на учебното време по класове, в т.ч. по-равномерно редуване на фазите на учене и отдих и необходимостта от извеждане на време за работа по проекти, работа в екип, интердисциплинарност и практическо осмисляне на обучението;
- Преглед на учебниците, посочени от родители и ученици като най-неразбираеми и най-неподходящи за възрастта на децата, с цел прецизиране на изискванията за създаване на учебници и подобряване на системата за оценяването и одобряването им.

Като следваща стъпка до края на м. октомври евентуалните промени в учебните програми следва да се предложат за обществено обсъждане, като в зависимост от резултатите от обсъждането ще се определи и началният момент за влизането им в сила:

- Учебните програми, в които няма промени, продължават да се прилагат в системата;
- Учебните програми, в които има отпадане на очаквани резултати или понятия, както и учебните програми, в които се понижава познавателното равнище на отделен очакван резултат може да влязат в сила веднага и да използват вече одобрените учебници до издаването на нови, които да отразяват промените в програмите;
- Учебните програми, в които има преместване на учебно съдържание в по-горен клас, следва да влязат постъпателно и за тях ще се наложи процедура по внасяне на промени и в учебниците.

Ефективното прилагане на учебните програми зависи от редица фактори, сред които квалификацията и методическата подкрепа на учителите, наличието на образователни ресурси и мотивираща среда и подходящи за самостоятелна работа на учениците учебници. Направените в хода на прегледа на учебните програми коментари за **претовареност с факти** и информация, голям **обем на изучаваното съдържание** и **твърде сложен за възрастта на учениците език**, свързани с **отделни учебници**, фокусират вниманието върху нуждата от преразглеждане на изискванията и към учебниците и открояват необходимостта от стриктно следване на учебните програми, без да се допуска включване на учебно съдържание, които ги надгражда и задълбочава. За разширяване и допълване на учебно съдържание в зависимост от интересите и възможностите на конкретните ученици следва да се използват учебни помагала и електронни ресурси. В допълнение, до края на 2022 г. може да се обсъдят и при необходимост да се инициират и законови промени в системата за оценяване на пригодността на учебниците и определяне на оптимален брой учебници по предмет за всеки клас.

ТАБЛИЦА С ОБОБЩЕНИ ПРЕДЛОЖЕНИЯ ЗА ПРОМЕНИ В УЧЕБНИТЕ ПРОГРАМИ, КОИТО ПОДЛЕЖАТ НА ПОСЛЕДВАЩИ ДИСКУСИИ И РЕШЕНИЯ

Клас	Учебен предмет	Премества се в	Тема	Очакван резултат	Понятие
НАЧАЛЕН ЕТАП					
I	Физическо възпитание и спорт	РП	x	x	темп, команда, противодействие, притегляне, безопасност във водна среда, ориентир
		ООП	x	x	скок височина, лег, опора, вис, везна
II	Музика	ООП	Метрум Тонове трайности Мелодическо движение	x	x
	Физическо възпитание и спорт	РП	Кулско хоро Омуртарско хоро	x	отсечка, мах, престрояване, гръбен кроул
III	ЧО	ООП	x	x	духовенство
ПРОГИМНАЗИАЛЕН ЕТАП					
V	Български език	РП	x	Прави морфеман анализ Разпознава основната форма и спрежението на глагола Определя граматичните признаци на местоименията	Словообр. и формообр. морфемите основна форма на глагола, спрежение на глагола
		ООП	Време на глагола. Минало свършено време. Минало несвършено време. Нелични глаголни форми (причастия). Употреба на минало свършено и минало несвършено деятелно причастие в текста. Неизменяеми части на речта. Наречие. Предлог (<i>да се качи в 6. клас</i>)	x	x
	Математика	ООП	Изчислява проста лихва (<i>да се качи в 7. клас</i>)	проста лихва	
	География и икономика	РП	x	Ориентира се с помощта на компас. Дава примери за изкопаеми горива, рудни и нерудни полезни изкопаеми. Изчислява средна гъстота на населението	способи, Лавразия, Гондвана, полезни изкопаеми, атмосферно налягане, приливи и отливи, кръгова диаграма
ООП		x	Определя географски координати по глобус и по карта. Изчислява действителни разстояния с помощта на числения мащаб.	градусна мрежа, географска ширина, географска дължина, числен мащаб	

РП

Предложено е да отпадне от този клас и да се премести в разширена подготовка и/или при възможност - в профилирана подготовка

ООП

Предложено е да се премести в друг клас или етап в рамките на общообразователната подготовка

	Компютърно моделиране и информационни технологии	РП	Създаване и използване на собствени блокове или подпрограми	Планира движения на компютърен герой Открива еднотипни действия в компютърна програма Създава код за анимиране на компютърните герои с подпрограми Усъвършенства съществуващи проекти чрез използване на собствени блокове или подпрограми	подпрограми (блокове, функции или други)
VI	Български език	РП	Обява и делова покана	Определя граматичните признаци на местоименията	x
		ООП	Показателно местоимение Въпросително местоимение Относително местоимение. Отрицателно местоимение Неопределително местоимение. Обобщително местоимение (<i>да слезе в 5. клас</i>)	x	x
	Литература	РП	„Моето семейство и други животни“ (Даръл)	x	x
	Математика	ООП		Намира подмножество на множество, сечение и обединение на множества Знае понятието случайно събитие на най-просто ниво (монета, зарче) Пресмята вероятност на случайно събитие на най-просто ниво (<i>в 8. клас</i>)	стандартен запис на число подмножество
	Компютърно моделиране и информационни технологии	РП	Преминаване от език с блоково програмиране към скриптов текстов език Създаване на анимация със средствата на скриптов текстов език	Познава различни видове езици за програмиране и тяхното предназначение Познава конкретна среда за програмиране и средствата за създаване и изпълнение на код Разглежда примери за линеен и разклонен алгоритъм със средствата на език с блоково програмиране и скриптов текстов език Разглежда примери за цикличен алгоритъм, реализиран със средствата на език с блоково програмиране и скриптов текстов език Сравнява възможностите на език с блоково програмиране и скриптов текстов език за чертане на геометрични обекти Създава компютърен герой и програмира промяна на състоянието му	текстов програмен код среда за програмиране входни данни изходен резултат променлива оператор за присвояване условен оператор оператор за цикъл библиотеки случайни величини списъци от думи функции
VII	Български език	РП	Анотация	x	x
		ООП	Еднородни части в простото изречение (<i>сваля се в 6. клас</i>)	x	x
	Математика	РП		Построява успоредник Построява триъгълник по дадени три страни. Построява триъгълник по дадени две страни и ъгъл между тях Построява триъгълник по дадени страни и два прилежащи ъгъла	
		ООП			полуравнина, контур на полуравнина

РП

Предложено е да отпадне от този клас и да се премести в разширена подготовка и/или при възможност - в профилирана подготовка

ООП

Предложено е да се премести в друг клас или етап в рамките на общообразователната подготовка

	География и икономика	РП	Балкански полуостров (включва се към тема <i>Европа</i>)	<p>Разбира значението на икономическата интеграция за стопанското развитие на страните</p> <p>Определя географското положение, големината и границите на Балканския полуостров</p> <p>Описва бреговете по карта</p> <p>Оценява значението на географското положение и бреговете за стопанското развитие на полуострова</p> <p>Характеризира населението, съвременната политическата карта и съвременното стопанство на Балканския полуостров</p> <p>Обяснява териториалното разпределение на основни стопански дейности.</p> <p>Сравнява страните на Балканския полуостров по площ и по брой на населението</p> <p>Характеризира страните Румъния, Сърбия, Македония и Гърция по правило.</p> <p>Представя избрана страна от Балканския полуостров в различни форми (текст, постер, презентация)</p>	x
	Биология и здравно образование	РП	x	<p>Описва и илюстрира с примери биоразнообразието и основните категории защитени природни обекти в България</p> <p>Разчита схеми, таблици, графики, диаграми, свързани с устойчивото развитие и здравословния начин на живот</p>	x
	Компютърно моделиране и информационни технологии	РП	Основни типове данни в скриптов текстов език за програмиране Приложение на циклични конструкции	<p>Изброява примери за реални ситуации, в които се използват различни типове данни</p> <p>Обяснява разликата между различни типове данни и приложението им</p> <p>Разглежда програми, които моделират реални ситуации с използване на различни типове данни</p> <p>Определя типа на данните съобразно изискванията на конкретна задача</p> <p>Дава примери за повтарящи се действия</p> <p>Анализира условието на задача, включваща повтарящи се действия</p> <p>Прилага подходящи оператори за цикъл за реализиране на алгоритъм за решаване на задача</p>	числови (цял и реален) тип данни, низове (текстови)
ПЪРВИ ГИМНАЗИАЛЕН ЕТАП					
VIII	Литература	РП	x	x	агиография, пространно житие, апология

РП

Предложено е да отпадне от този клас и да се премести в разширена подготовка и/или при възможност - в профилирана подготовка

ООП

Предложено е да се премести в друг клас или етап в рамките на общообразователната подготовка

Математика	РП	Еднаквост в равнината: осева симетрия, ротация, централна симетрия, транслагция.	Има представа за геометрично преобразуване и еднаквост в равнината Знае различните видове еднаквост и понятията, свързани с тях Умее в конкретни ситуации да открива симетрични фигури Умее да построява образи на познати геометрични фигури при еднаквост	геометрично преобразуване, еднаквост, образ, първообраз, осева симетрия, ос на симетрия, симетрична фигура, симетрични точки, ротация, ориентиран ъгъл, център на ротация, централна симетрия, център на симетрия, централносиметрична фигура, транслагция, вектор на транслагция.
	ООП	Основни комбинаторни понятия (в 9. клас)	Умее да пресмята възможности по правилата за събиране и за умножение Умее да пресмята пермутации, вариации и комбинации без повторение Умее да моделира конкретни ситуации	съединение без повторение, пермутации без повторение от n елемента, вариации без повторение от n елемента k-ти клас, комбинации без повторение от n елемента k-ти клас, граф-дърво.
Информатика	РП	Приложение на условни и циклични конструкции	Използва циклични алгоритми за въвеждане и извеждане на данни от файл Прилага програмни конструкции за реализация на алгоритми за намиране на сума, минимален/максимален елемент и средни аритметично.	текстов файл
	ООП	Съставни типове данни. Едномерен масив <i>Тема 3.6 да бъде преместена в 9. клас, ако информатика е в ЗП, или да отпадне от ООП)</i>	Структурира данни в едномерен масив Прилага основни алгоритми за намиране на сума, минимален/максимален елемент и средни аритметично Чете и записва данни във файл	логическо описание на масив базов тип на масив индекс и стойност на елемент от масив последователно търсене
География и икономика	РП	x	Изчертава модел на системата Земя Изработва схема на общата атмосферна циркулация Посочва начини за преодоляване на суровинно-енергийния и екологичния проблем	климатични промени
Философия	РП	x	x	вяра антропология
Биология и здравно образование	РП	x	Описва етапите на психосексуалното развитие на личността Оценява ролята на висшата нервна дейност	висша нервна дейност
IX	Български език	РП	Речево поведение при участие в диалог и дискусия Делово писмо	очакваните резултати към двете теми се преместват заедно с темите перифраза, номинативна верига пароними историзми, неологизми, вулгаризми, евфемизми делово писмо

РП

Предложено е да отпадне от този клас и да се премести в разширена подготовка и/или при възможност - в профилирана подготовка

ООП

Предложено е да се премести в друг клас или етап в рамките на общообразователната подготовка

	ООП	Резюме (слиза в 8. клас)Текстът като смислово и езиково (слизат в прогимназиален етап)Активна и пасивна лексика. Пароними (слизат в прогимназиален етап)	x	x	
Литература	РП	x	Разпознава тропи и фигури /в различните произведения/ и обяснява функциите им; жанрови характеристики на романа и родови характеристики на лириката Различава проявления на характерни черти на реализма и на символизма	x	
Математика	ООП	Класическа вероятност (качва се в 10. клас)	Умее да намира сечение, обединение, произведение и допълнение на множества Знае да пресмята класическа вероятност като отношение на възможности Умее да пресмята класическа вероятност чрез формулите за пермутации, вариации и комбинации без повторение Умее да пресмята вероятност на допълнително събитие Умее да пресмята вероятност на сума на несъвместими събития Умее да пресмята вероятност на обединение и на сечение на събития	елементарно събитие, сложно/съставно събитие, допълнение, сечение и обединение на множества, произведение на множества, достоверно събитие, допълнително/противоположно събитие, съвместими събития, несъвместими събития.	
География и икономика	РП	x	x	президент, високоразвити страни развиващи се страни вътрешноконтинентална държава, енергийна ефективност алтернативни енергийни източници Европейски парламент, Европейска комисия Съвет на Европейския съюз Европейски съд НАФТА	
Биология и здравно образ	РП	x	Дефинира амитоza	амитоza	
X	Литература	ООП	Българската литература от периода от Освобождението до Първата световна война I.1. „Епопея на забравените“ („Левски“) (Ив. Вазов) I.2. Из „Под игото“ :главите „Гост“, „Новата молитва на Марка“, „Пиянство на един народ“ (Ив. Вазов). (Слиза в 9. клас)	x	x
Математика	РП			кредит, рента, кuartил, размах	

РП

Предложено е да отпадне от този клас и да се премести в разширена подготовка и/или при възможност - в профилирана подготовка

ООП

Предложено е да се премести в друг клас или етап в рамките на общообразователната подготовка

	ООП	Елементи на стереометрията (в 11. или 12. клас)	<p>Знае основните начини за определяне на равнина в пространството</p> <p>Умее да намира линеен ъгъл на двустенен ъгъл</p> <p>Знае взаимните положения на две прави в пространството</p> <p>Умее да намира ъгъл между две кръстосани прави</p> <p>Умее да намира елементи на права призма пирамида, цилиндър, конус, сфера и кълбо</p> <p>Умее да намира лице на повърхнина и обем на права призма, пирамида, цилиндър, конус, сфера и кълбо</p> <p>Разбира на конкретно ниво смисъла на кванторите „за всяко“ и „съществува“</p> <p>Разбира на конкретно ниво понятията „необходимо условие“, „достатъчно условие“ и „необходимо и достатъчно условие“ и умее да ги прилага адекватно при конкретна ситуации</p> <p>Умее да конкретизира общовалидно твърдение и обосновава невярност на твърдение с контрапример</p> <p>Умее да образува на конкретно ниво отрицание на съждение преценява вярност, рационалност и целесъобразност в конкретна ситуация и умее да обосновава изводи</p>	равнина, успоредни равнини, пресичащи се равнини; пресечница на две равнини, двустенен ъгъл, линеен ъгъл на двустенен ъгъл, кръстосани прави, ъгъл между две кръстосани прави, успоредност между права и равнина, успоредност между две равнини, ортогонално проектиране, проекция, ъгъл между права и равнина, голяма окръжност на сфера.
Химия и опазване на околната среда	ООП		<p>Описва качествено влиянието на температурата и концентрацията на взаимодействащите вещества върху скоростта на хим. процеси</p> <p>Описва влиянието на катализаторите върху скоростта на хим. процеси</p> <p>Описва качествено влиянието на концентрацията на катализатора (при хомогенна катализа) и на повърхността на катализатора (при хетерогенна катализа) върху скоростта на процеса (да се обединяват в един резултат)</p> <p>Описва качествено влиянието на концентрацията на взаимодействащите вещества, температурата и присъствието на катализатори върху скоростта на хим. реакции".</p>	
География и икономика	РП	x	x	<p>произход на релеф, произход на полезни изкопаеми</p> <p>Северноевропейска флористична област, Палеоарктична фаунистична област, Ирано-Туранска фаунистична област</p> <p>морфохидрографска скица</p> <p>агротехнически мероприятия</p>
Философия	РП	x	x	спасение
Биология и здравно образование	РП	x		раса

РП

Предложено е да отпадне от този клас и да се премести в разширена подготовка и/или при възможност - в профилирана подготовка

ООП

Предложено е да се премести в друг клас или етап в рамките на общообразователната подготовка